

mint az egyebek között az író az 1946/49. évekre szóló naplójegyzeteiből kiviláglik. Ezen a ponton tetten érjük Frisch moralizáló társadalomképének elvont naivitását. A homályos láthatáron a „hamis kép”-elméletől vezet az út akár a valós személyiség és konstruált identitás között vergődő ego-problematika világához, például *Stiller* vagy *Homo Faber* c. regényeiben. Az *Andorra*-ban felrajzolt előítéletes modell dramaturgiaiailag kitűnően „működik” ugyan, és éppenséggel robbanó erővel hat a célszemélyt illető identitástévesztés lelepleződése. De inadekvát benne a társadalmilag oly konkrétan és összetetten determinált „zsidó” másság „illusztrációként” történő felhasználása. Ekként a darabot érintő kritikák nem minden alapot nélkülöző felszólamlások. (Itt hívjuk fel a figyelmet Y. Elsaghe kötettanulmányára is: *Max Frisch und das zweite Gebot – Relektüren von „Andorra” und „Homo Faber”*, 2014.)

*

Az antiszemita elemekre irányuló vizsgálódás részletesebb módszertana egyelőre kialakulatlanok látszik. Az irodalomtudományi szakma egy-egy képviselője – „pellengér-filológiát”, öncélú „detektívesdit” emlegetve – idegenkedik is a kutatási iránytól. A kutatási terület képviselői maguk sem tagadják, hogy módszerük lényege: a „gyanakvás hermeneutikája”, melynek erőterében a „gyanússá” lett művek „szoros olvasása” (*close reading*) útját járva erednek a vonatkozó elemek nyomába. Körte alapozó meghatározása szerint az antiszemitizmus gyanúja minden olyan esetben felmerül, amikor a képbe került sztereotípiák és ideológemák irritáló kisugárzását nem tudja, illetve meg sem próbálja feloldani a narráció. Korábbi hasonló, kollektív elemző vállalkozásként a tanulmányok hivatkozásaiból kiemelve Bogdal, Holz és Lorenz (hrsg.): *Literarischer Antisemitismus nach Auschwitz* (Stuttgart – Weimar, 2007) című kötetét említhetjük.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból

Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Ungvár: „Autdor-Shark”, 2015. 246 p.

A Hodinka Antal Intézet a Magyar Tudományos Akadémia határon túli magyar nyelvészeti kutatóhálózatának ukrainai intézeteként alakult meg 2001-ben. A kutatóműhelynek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola ad helyet. Az intézet elsődleges feladatának tekinti a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos vizsgálatát, legfőképpen szociolingvisztikai vonatkozásban. Továbbá szorgalmazza az írott és beszélt nyelvi adatbázisok építését, elemzését, archiválását, a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési problémáinak áttekintését, azok megoldására kidolgozott javaslatok megfogalmazását. Kulcsfontosságú szerepet kap a jövő generációt érintő oktatás vizsgálatának kérdése és az oktatás kutatás alapú fejlesztése is. A nyelvészeti, oktatási területek mellett társadalomtudományi kutatási programok szorgalmazásában, lebonyolításában is részt vesz az intézet. A kutatóállomás nagy figyelmet fordít a tudományos utánpótlás nevelésére és kutatásszervezésre is. Már eddig is számos tanulmánnyal, kötettel szélesítették a tudomány színes palettáját, melyek közül a legfrissebb elemzéseket a *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép* címmel idén megjelent kötet tartalmazza. A kiadvány szerkesztői (Márku Anita és Hires-László Kornélia) az intézet munkatársai. A kötetben a kutatóintézet munkatársainak saját kutatási beszámolóit mellett egyéni projektekből született tanulmányok, illetve a Hodinka Intézethez kapcsolódó különböző programok vizsgálati eredményei, doktoranduszok írásai is helyet kaptak.

A kötet felosztása is jól tükrözi a kutatóintézet vállalt feladatköreit. Az előszót követően három nagyobb egységről, illetve azok tanulmány-csokroiról tájékozódhatunk a tartalom áttekintésekor:

I. Nyelv és oktatás.

II. Kétnyelvűség, nyelvjárások.

III. Nyelvpolitika, nyelvi tájkép, etnicitás.

Az első fejezet 4 tanulmányból áll. Az összeállítás első tanulmánya a kutatóintézet igazgatójának, Csernicskó Istvánnak a tollából származik, amely igen aktuális témát dolgoz fel; címe: *A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról*. A szerző kifejti, hogy a közelmúltban a Kárpátalján élő magyar nemzetiségű szülők közül egyre többen döntöttek az ukrán tannyelvű intézmények mellett gyermekük beiskoláztatásakor. Ehhez nagyban hozzájárult az Ukrajnában 2008-ban bevezetett független érettségi rendszer. A vizsgán a kárpátaljai magyar nemzetiségű, az ukrán második nyelvként tanuló diákok ukrán nemzetiségű és anyanyelvű társaikkal egyetemben ugyanazt az ukrán nyelv és irodalom vizsgatesztet kénytelenek megoldani ahhoz, hogy sikeresen felvételizzenek bármely ukrainai felsőoktatási intézménybe. A 2012–2014 közötti teszteredmények alapján tájékozódhatunk a továbbtanuláshoz szükséges 124 pontot el nem érők arányáról országos átlagban és kárpátaljai vonatkozásban is (lásd 1. táblázat, 16. oldal), s észrevehetjük, hogy a kárpátaljai tanulók majdnem minden tantárgyból lényegesen rosszabbul teljesítettek, mint az országos átlag. A szerző említést tesz arról, hogy a fejlesztésekhez szükséges nemzetközi mérésekből Ukrajna gyakran kimarad. A szerző a kulcskompetenciákat is érintő észrevételt tesz, miszerint ideje lenne a lexikális tudás túlzott követelése helyett a valós életben is hasznosítható ismeretek elsajátítására, fejlesztésére összpontosítani a nyelvoktatásban. Csernicskó hosszan elemzi a kárpátaljai tanulók független teszteredményeit, majd arra a meglátásra jut, hogy a magyar tannyelvű iskola csak akkor válhat kecsegtető opcióvá a szülők számára, „ha hasznosítható tudást közvetít, s ezt jól, magas színvonalon és hatékonyan teszi” (22. old.).

Folytatásként Beregszászi Anikó munkája következik *A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon* címmel. A szerző kiemeli, hogy a magyar mint anyanyelv

tanítása során a pedagógusoknak a kárpátaljai magyar iskolák alapadottságait és az additív, vagyis a hozzáadó anyanyelv-oktatási szemléletet is szem előtt kell tartaniuk. Tíz pontban ismerteti ezen alapadottságokat, és kiemeli, hogy a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar szakos diákjai már ebben a koncepcióban nevelkedve hagyják el az intézmény falait, s remélhetőleg ezzel a tudással felvértezve, ezzel a szemlélettel nevelik a jövő generációit Kárpátalján.

A következő elemzésben Dudics Lakatos Katalin vizsgálatával ismerkedhetünk meg: *A nemek és a nyelvjárási attitűd összefüggéseiről egy kérdőíves felmérés tükrében*. A kutató a (társadalmi) nem és a nyelvhasználat (ezen belül a nyelvjárás kérdése) közötti összefüggéseket vizsgálja. A szerző említést tesz a modern, hozzáadó anyanyelv-oktatási szemlélet megjelenéséről, de rámutat, hogy a valóságban még mindig jelen van a korábbi felcserélő szemlélet, mely a nyelvjárások használatának kerülését szorgalmazta. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a férfiak vagy a nők inkább azok, akik igyekeznek elhatárolódni a nyelvjárásoktól, beszélőitől, illetve, hogy kik az érdeklődőbbek a nyelvhasználatot érintő kérdéseket illetően. A köztudatban élő szólások – miszerint „*a kislányok nem beszélnek csúnyán, lányok nem mondanak ilyet, a férfiak káromkodnak, a nők nem, a nők igényesebben, választékosabban beszélnek, mint a férfiak*” (34. old.) – az eredményeken is tükröződnek. A válaszadók között a gyengébbik nem képviselői jobban igyekeznek megfelelni az elvárásoknak, elfogadóbbak a nyelvjárás kérdésében is.

A szekció zárásaként egy ukrán nyelvű tanulmányt olvashatunk Kótyuk Istvántól az ukránról magyarra, illetve magyarról ukránra való fordítás kérdéseiről. Azokról a tényezőkről szerezhetünk tudomást, melyek megnehezítik a fordítás amúgy sem egyszerű folyamatát a kisebbségi nyelvű tanulók számára. A legnagyobb problémát abban látja a szerző, hogy a nem ukrán anyanyelvű tanulók nem megfelelő módszer alapján tanulják az ukrán nyelvet az iskolákban. Az csupán a jéghegy csúcsa, hogy nincsenek megfelelő tankönyvek az ukrán tanítására, de mind tanterv, szótárak, mind a speciálisan ilyen helyzetekre orientálódott pedagógusokból is hiány van, melyek ellehetetlenítik a kisebbségi nyelvű tanulók megfelelő szintű nyelvelsajátítását, s így a fordítás lehetőségét is korlátozzák.

A kötet második nagy fejezete a kétnyelvűség és nyelvjárások témakörét járja körül. Márku Anita vizsgálata nyitja a fejezetet *Az internetes nyelvhasználat kutatásának lehetőségei a kárpátaljai magyarok gyakorlóközösségeiben* elnevezéssel. Márku a nyelvészet egyik igen fiatal ágáról, az internetes nyelvhasználat kutatásáról és annak kárpátaljai vonatkozásáról készített tanulmányt. A munka főként a számítógép közvetítette kommunikáció (CMC) és a számítógép által közvetített diskurzus (CMD) terminusának tisztázásán alapszik, illetve betekintést nyerünk egy CMD kutatás alapvetéseibe a kárpátaljai magyarok gyakorlóközösségeinek példáján.

Folytatásként Karmacsi Zoltán *Felvidéki és kárpátaljai etnikailag heterogén családok nyelvhasználatának és nyelvi szocializációjának jellemzői* című munkájával ismerkedhetünk meg. A kutató azokat a családokat vizsgálta, ahol az etnikailag vegyes házasság következtében a családok mindennapjaiban két nyelv használatos. Ez olyan helyzeteket eredményezhet, ami a gyermeket nyelvváltásra készíteti/készítheti. A két vizsgált területen (Kárpátalján és Felvidéken) élő adatközlő családok esetében elmondható, hogy a Kárpátalján élő gyermekek gyakrabban szólnak meg a magyar etnikumú szülő anyanyelvén, míg ez a tendencia a felvidéki családok utódjainak esetében a szlovák nyelv irányába mutat. A kétnyelvűségből adódóan az interferenciajelenségek is eltérő módon mutatkoznak a vizsgált családoknál: a Kárpátalján élő gyermekek beszédében gyakrabban előfordulnak mondaton belüli kódváltások, míg felvidéki társaiknál a mondatok közötti kódváltás alkalmazása a gyakoribb.

A következő munka Gazdag Vilmos írása, amely a kárpátaljai magyar nyelvjárások orosz/ukrán kölcsönszavaival foglalkozik. Gazdag kifejti, hogy a kárpátaljai magyarok nyelvjárása fokozottan másodnyelvi hatás alatt áll. Használói mindennapos kapcsolatban állnak az ukrán és az orosz nyelvet beszélő közösséggel, így nem túl meglepő a vizsgálat eredménye, miszerint az itt élők jelentős számban használják a másodnyelvi elemeket, békésen megférve a magyar nyelvi változatokkal.

A szláv nyelveknél maradvá, a következő tanulmány Bárany Erzsébet munkája: *Magyar eredetű lexikai elemek és azok értelmezése az ukrán nyelv szótáraiban*. A kutató munkájában rámutat a hungarizmusok

jelenlétére a 15-18. századi óukrán szókészletben. A nyelvközi kontaktusjelenségek közül a magyar kölcsönszavakról olvashatunk, melyek a lengyel nyelv hozadékaként honosodtak meg az ukrán nyelvben.

A kötet harmadik része a nyelvpolitika, a nyelvi tájkép és az etnicitás területeire kalauzol, Molnár D. István *A népesség száma és anyanyelvi összetétele Kárpátalja mai területén 1869–1910 között* címet viselő tanulmányával veszi kezdetét. Az elemzés pontos leírást ad Kárpátalja népességszámának változásáról 1869–1910 között (3. ábra 148. old.), valamint a Kárpátalja mai területén élő lakosság anyanyelvi összetételéről az 1880-as évi census adatai alapján (7. ábra 156. old.); a régióban ekkor a ruszin anyanyelvűek magas arányát regisztrálták.

A soron következő írással Hires-László Kornélia vizsgálatába nyerünk betekintést *Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon* címmel. A kutató munkája színes képet mutat a város nyelvi tájképéről. Számos két- és többnyelvű tábla jelenlétét rögzíti, de nehezményezi a 2012-es nyelvtörvény adta lehetőségek kihasználatlanságát. Az etnicitás tekintetében elsősorban a magyar etnikum jelenlétére összpontosított, de figyelmet szentelt az orosz, zsidó és roma nemzetségekre is.

A továbbiakban Tóth Enikő elemzését olvashatjuk, melynek címe *A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: Mezőgecse példája*. Tóth egy kárpátaljai község példáján keresztül mutatja be a legutóbbi nyelvtörvény alkalmazását. A kutatás egy hároméves projekt keretén belül részletes betekintést nyújt Mezőgecse nyelvi tájképének alakulásába. A szerző rámutat a törvény adta lehetőségek kiaknázatlanságára, melynek okát többek között az anyagi források hiányában is látja.

A nyelvtörvélynél maradvá, a következő tanulmány a Csernicskó István – Fedinec Csilla szerzőpáros közös munkája, és a *Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről* címet viseli. Az írás révén betekintést nyerünk az Ukrajnában zajló 2012-es nyelvtörvény okozta nyelvpolitikai események sorozatába, s a jelenleg a keleti országrészben zajló fegyveres konfliktust kiváltó okokról, azok esetleges etnikai hátteréről is információkat kapunk.

A kiadványt Séra Magdolna *Vegyes házasság, identitás, államnyelv (egy kvalitatív kutatás eredményeiből)* címet viselő írása zárja. A kutató mélyinterjúk alapján próbálta szemléltetni a kárpátaljai magyar ifjúsági

vezetők álláspontját az államnyelvtudásról és a címben is említett vegyes házasságról. Van, aki a vegyes házasság pozitív hatásait említi, mely két kultúra, s ezzel együtt két nyelv elsajátításával a családban születő gyermekeket előnyös pozícióba helyezheti, de van, aki az asszimiláció egyik alternatíváját látja ebben. A másik vizsgált terület az államnyelv elsajátításának kérdése, melynek vizsgálatakor kiderült, hogy még az ifjúsági szervezetek vezetői sem ismerik megfelelően az államnyelvet, de mindenképpen biztató az a tény, hogy emellett egyre inkább igény van a magyar nyelv tanulására.

A Hodinka Antal Kutatóintézet könyve átfogó képet nyújt a műhelyben folyó munka változatosságáról, széles perspektívájáról. A legfrissebb vizsgálati eredmények megismerésével betekintést nyerhetünk a kutatók által vizsgált területek elméleti és gyakorlati problémáiba, hozzájárulva ahhoz, hogy a tetten ért problémák előtérbe kerüljenek, s megoldásuk minél előbb megvalósulhasson.

Fábián Beáta

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Valóság, propaganda és mítosz. A csehszlovákiai menekültek kiadói tevékenysége nyugaton az 1968-1989 közötti időszakban

Orság, Petr: Mezi realitou, propagandou a mýty. Vydavatelské aktivity československých exulantů na Západě v letech 1968-1989. = Český časopis historický. 113. r. 2015. 1. no. 97-144. p.

A tanulmány szerzője a csehszlovákiai emigráns sajtó azon meghatározó elemeit vizsgálja, amelyekkel képesek voltak befolyásolni és együttesen kialakítani a csehszlovákiai emigránsok sajtótevékenységét nyugaton az 1968 augusztusát követő időszakban.

Ez a média az emigránsok közszférájának legfőbb kommunikációs eszköze volt, amely fokozatosan épült ki a demokratikus nyugaton. Olyan speciális szociális-kommunikációs és információs teret hozott létre, amely képes volt a csehszlovákiai közélet eseményeit kritikusan megvitatni. A kommunista rendszer ezt a médiát az ellenséges ideológiai diverzitás eszközeként tekintette és bár a nyilvánosság előtt igyekezett bagatellizálni annak jelentőségét, a háttérben a titkosszolgálat igen nagy figyelmet szentelt neki.

Az 1968 augusztusát követő emigrációs hullám következtében megélnékült és újraértelmeződött az emigránsok közszférája. A reformkommunisták legaktívabb és legbefolyásosabb nyugatra emigrált képviselői a nyugati média és a baloldali politikai mozgalmak fókuszába kerültek. Az egykori reformkommunisták legjelentősebb, nyugatra emigrált képviselője, *Jiří Pelikán* legfőbb céljának azt tekintette, hogy a nyugati nyilvánosságot tájékoztassa az otthoni történésekről. Szerteágazó kapcsolatai révén (Csehszlovákiában a Nemzetközi Diákszövetség elnöke, a Csehszlovák Televízió főigazgatója és parlamenti képviselő is volt) együttműködhetett a német és az olasz televízióval, különböző újságokban publikálhatott és nyilvánosan szerepelhetett a médiában.